

EMLÉKHELYEK

Brassó történetének kezdetei

2010-ben volt 775 esztendeje Brassó város első okleveles említésének. Ez nem azt jelenti, hogy a várost ekkor alapították volna. Korábban is megvolt, csak nem maradt ránk a létezését bizonyító okirat. Részben azért, mert akkoriban jóval kevesebben és kevesebbet írtak, mint manapság, részben meg azért, hogy ami irat keletkezett is, az időközben elpusztult. Jellemző az is, hogy a városunkat említő írás egy jegyzőkönyv, a *Catalogus Ninivensis*, amely felsorolja, hogy a premontrai rend egyik szerzetese egy bizonyos Fredericus atya milyen magyarországi (és erdélyi) kolostorokat látogatott meg az Úr 1235. esztendejében. E – természetesen latin nyelvű – felsorolásban szerepel a „*claustra sororum... in Hungaria... Dyocesis Cumaniae Corona*” (apácakolostor Magyarországon, a kun egyházmegyében, Coronán). Erről az iratról még annyit, hogy ez sem maradt fenn a maga eredeti valójában, hanem csak egy XV. században készült másolatban. És persze, nem nálunk. De mégiscsak több mint a semmi.

A város neve az iratban nem Brassó, hanem *Corona*. Ez volt a középkor folyamán végig a történelmi belváros latin neve. Ez ma a turisták által leginkább látogatott régi városrész, a Fekete templom és a Tanácsház környéke. Még aki nem is járt Brassóban, a tévében az is láthatta: a népszerű Aranyszarvas-táncdalfesztiválók szabadtéri közvetítése évről évre innen zajlott. E névre rimel a város régi címere is, a koronás gyökér. A helyi krónikások egy legendát is lejegyeztek, amely szerint megmagyarázza mind a városnevet, mind címerét, a koronás gyökeret. Ezek szerint Salamon magyar király ellenségeitől üzetve erre a vidékre is elvetődött. A Salamon-sziklák tájékán (ez ma kedvelt kirándulóhelye a brassói-aknak, a Pojánára vezető régi út, ma már gyalogút mentén) üldözői szem elől tévesztették őt. A király lováról leszállva koronáját egy öreg fa tövében elásta, majd megmaradt híveivel együtt tovább menekült. Vissza sem tért többé országába, valahol a Balkánon bolgárok közt halt meg. Hívei között pedig apáról fiúra szállt a hagyomány, hogy Erdélyben valahol, egy tömpe-hegy lábánál, egy öreg fa tövében van Salamon kincse és koronája elásva. Teltek az évek, évszázadok, végül vállalkozó kedvű ifjak csoportja felkerekedett, hogy megkeresse a kincset. Meg is találták a hegyet, hanem akkor már város volt ott. Idegen népek sűrűgtek-forogtak utcáin. A jövevény ifjak pedig, mert a pénzük is fogytán volt, munkát kerestek és kaptak a nagytemplom építésénél. Maguk pedig letelepedtek a városfalak közelében, s a szájhagyományként öröklődött kincset rejtő nagy tölgyfa feltételezett helyének közelében, megalapítva Brassó déli történelmi városnegyedét, a *Bolgárszeget*. A kincset pedig mindhiába keresték, mert egy szélvihar a nagy, korhadt fát időközben kidöntötte, a földből kifordult gyökerek közül pedig elővillant az oda rejtett aranykorona. A vidék új lakói, a szászok ezt megtalálták és a koronás gyökeret városuk címerébe rajzolták.

Bolgárszeg lakói pedig évente egyszer összegyűltek – és összegyűlnek mind a mai napig – a Salamon-sziklánál, versengenek egymással, hogy ki az ügyesebb, ki dobja fel magasabbra buzogányát, majd lóra ülnek és ünneplőben, ahogy vannak, bevonulnak a Belvárosba. Egy régi, XIX. századi Brassói Lapokban olvastam az ünneplés, a *junik* ünnepének leírását, azzal a megjegyzéssel, hogy a város minden rendőre (ha jól emlékszem, mind a négyen) egyenruhásan ott volt a téren és vigyáztak, nehogy egy lovas is kilógnon a sorból és netán többször kerülje meg a főteret, középen a Tanácsházzal. Mert egy jóslat szerint, ha a junik háromszor meg tudják kerülni a Tanácssteret, övük lesz a város. 1919 óta minden esztendőben háromszor kerülük meg. Ez persze csak legenda és kizárólag csak legenda, amit arról is lehet tudni, hogy valahány történészt megkérdeztem, van-e ennek a régen lejegyzett történetnek valami valóságmagva, – akármilyen, mind nagyon ideges lett ettől.

A történészek a városalapítás történetét kissé másképp adják elő. Kezdvé azzal, hogy a Cenk-nyeregben (a Bolgárszeg közelében), a Rakodó-völgyben (ez a város délkeleti része), vagy a Bertalanban (ez északnyugaton van) kőkori, ám főleg bronzkori települések nyomait tárta fel a régészcsákány. Ez biztos, hogy így is van, egykori tárgyak, mindenféle töredékek kerültek elő és hát ez lakható vidék, – miért ne lett volna akkor a bronzkorban is lakott? A vita a későbbi korszakokkal kezdődik. Hogy a népvándorlás idején ez a vidék is elnéptelenedett. Bizonyára így volt. Hogy mennyire, ezt nem tudni. Kevesbé hihető, hogy ezen az erdős hegyvidéken mind egy szálíg kipusztult volna a lakosság, mint ahogy

az sem áll, hogy népes települések maradtak volna fenn. Mert hát egy sűrűn lakott vidéket nem lehet csak úgy el-honfoglalni.

A Barcaság írott története viszonylag későn, alig 1211-ben kezdődik, amikor II. András királyunk a vidéket a Német Lovagrendnek, a teuton lovagoknak adja. Az adományozó néptelen vidéknek írja le a Barcaságot (ennek eldöntése régészekre, történészekre tartozik), hanem a ma élő embernek más a csemege: az okirat felsorolja, hogy a birtok mettől meddig terjed és három olyan várat említ, amiből kettő legalábbis egyértelműen azonosítható: ez *Halmágy* és *Miklósvár*. Amikor itt még nem volt se város, se ipar, se turizmus, csak végtelen erdők és járhatatlan mocsarak, a medence peremén két királyi vár is vigyázta a belterületek biztonságát. Ma mindkettő félig elnéptelenedett falu, jobbra nyugdíjas lakossággal. Az ismeretlen vidék felől mindig várható volt egy-egy meglepetésszerű támadás a királyság belső, gazdaságilag virágzó területei ellen. Egyébként ezért is bízta e vidéket az uralkodó a teuton lovagokra.

Ez a lovagrend is a Szentföldön alakult (akárcsak a Templomosok rendje, vagy a Johannitáké), és célja kezdetben a betegápolás s a zarándokok védelme volt. A szaracénok térhódításával párhuzamosan került egyre inkább előtérbe a rend katonai szerepvállalása, ámde már későn. Jeruzsálem elesett, a lovagok még a közeli Ciprus szigetéről is kiszorultak, így jól jött nekik a Szentföldet is megjárt II. András ajánlata: jöjjenek a Barcaságba. A király a délkeleti országrész védelmét remélte a Kárpátokon bebecsapó kun támadókkal szemben, a lovagrend pedig egy jókora területet kapott, amelyet jövőbeni hadjárataik háterszágaként terveztek felhasználni. Azonmód német földműveseket és iparosokat hívtak be, és telepítettek le a király által rájuk bízott területre. Tehették, mert az uralkodó széleskörű autonómiát biztosított számukra: a rend jogosult volt várak és városok építésére, igaz, egyelőre csak fából építhették azok falait. A rend a birtokain a kereskedést szabadon folytathatta, s mentes volt minden adó fizetése alól. Vámat is szedhetek.

Területükön az erdélyi vajda nem ítélkezhetett és nem parancsolt, csak maga a király. 1212-ben már állt a lovagok első barcasági vára, Keresztvár, amelyet Töröcsvár, Feketehalom, Földvár, Höltövény és Barcarozsnyó többnyire ma is álló várai követték. 1213-ban Gertrudis királynéval összeesküvők megölték, ezzel a német lovagrend legfőbb támogatóját elvesztette. Ráadásul a lovagok is rossz fát tettek a tűzre – nem annyira azzal, hogy a tilalom ellenére kővárakat építettek, vagy a kun támadásokra válaszul átkeltek a Kárpátokon és uralmukat kiterjesztették (több történész szerint) egészen a Dunáig, hanem mert hatalmukkal Erdélyben is éltek (visszaéltek) az erdélyi főurakkal, a vajdával, az erdélyi püspökkel szemben, s a király elé került panaszokra válaszul a pápa védelmét kérték. Ennek fejében felajánlották özszenségének országuk (a Barcaság és a Kárpátokon túli szerzemények) feletti védnökséget. II. András nem nézhetett tétlenül, hogy országának egyik csücskét csak úgy másnak adják (még ha a pápa is az illető), s a lovagokat minden közbenjárás dacára elűzte az országból.

Bár a teuton lovagok mindössze 13 évig uralták a Barcaságot, uralmuk nyoma máig kitapintható. Például itt maradtak az általuk betelepített német ajkú lakosok. A Barcaság központjánál, Brassónál maradván, figyeljük az évszámokat: 1211 és 1224 között voltak itt a lovagok, 11 évre rá 1235-ben járt Coronán Fredericus atya, a premontrei szerzetes, aki azt a bizonyos jegyzőkönyvet írta 775 évvel ezelőtt, és aki itt apácakolostort talált. Ami azt jelenti, hogy Corona akkor már város volt. Sőt: Corona – alapítóinak szándéka szerint – eleve városnak épült. A premontrei szerzetesek másutt is (más korabeli szerzetesrendektől, például a Benedek-rendiektől eltérően) monastoraikat csakis városokban vagy forgalmas helyek közelében építették, és a szemlélődő életformát összekötötték a papi tevékenységgel. A magyar királyság területén Fredericus atya mindössze két premontrei apácakolostort említ: az egyiket Nagyszébenben, a másikat Brassóban (azaz Coronán). A brassói apácakolostor nyomait megtalálták a régészek: a Fekete-templomtól Délre, az évszázadokig „Katalin-udvar”-nak elnevezett helyen állott egy kis kápolna és közelében a zárdáépület. Beginák lakták, szegény sorsú nők, többnyire özvegyek vagy árvák. Hasonló begina-kolostorok abban a korban Kelet-Európában ismeretlenek voltak, ám a Rajna-vidéken és Németalföldön (ahol tulajdonképpen kialakultak és ahonnan a szászok tájainkra érkeztek) nagy népszerűségnek örvendtek. (Abban a korban, amikor a nők gazdaságilag teljesen ki voltak szolgáltatva a férfiaknak – a családfőnek, apjuknak vagy férjüknek – magukra maradván, a beginázások jelentették számukra a – mai szóhasználattal – „szociális védőháló”.) Az erdélyi szász városok közössége egyébként az évszázadok folyamán valamilyen módon, de mindig intézményesen is gondoskodott szegényeiről. De visszatérve a brassói kolostorhoz: az épület elpusztult ugyan, de a helynév fennmaradt, sőt, az egykori, Szent Katalin tiszteletére szentelt kápolnáról nevezték el később a város déli kapuját, az 1543-ban, az egykori kápolna közelében felépült Katalin-kaput. Ennek ma is látható részéről azt tartják, hogy a legszebb reneszánsz bástya Erdélyben. Érdemes megnézni!

A helytörténészeknek még van egy érvük azt illetően, hogy Coronát eleve városlakó polgárok alapították. Csak szét kell nézni a helyszínen: ebben a Warthe és a Cenk meredek oldalai határolta szűk

Brassó címere egy XVII. századi városábrázoláson

ma Óbrassó néven emlegetik és a Szent Márton hegyi templom körül, a mai Hosszú- és Közép utcák táján létezett és olyannyira mezőgazdasági jellegű volt, hogy itt alakult meg a XIX. század végén Erdély első tejgazdasági szövete, a mai tejgyár, a Prodlacta öse (még találkoztam gyermekkoromban a Közép utcában lakó, kollektív gazdaságba kényszerített szász gazdával). A másik szász alapítású település a mai Hosszú utca vége-táján, a Bertalani templom körül létezett. Ez a templom egyébként a Barcaság legrégebbi templomai közé tartozik, a prázsmárrival, a botfalusival, a szentpéterivel együtt, és mindahány a Barcaság betelepítésének kezdeti időszakában épült.

A mai Brassó jórészt vagy többnyire románok lakta városrészéről, a Bolgárszegről már volt szó: ez a Belvárostól, Coronától délre, a havasok felé eső részen van. De volt itt két magyar jellegű település is, Martonfalva és Gácsmajor, a Belvárostól keletre, illetve észak-keletre. A Cenk lábánál épült Martonfalváról Orbán Balázs feltételezi, hogy eredetileg a Cenk-tetőn létezett magyar királyi vár őrsegének lakásai alkották. A városnak ezen a részén alakult ki a későbbiek folyamán a magyar városnegyed, Bolonya. Ezekből a kisebb-nagyobb, időközben egybeépült telepekből alakult ki a századok folyamán a mai Brassó.

Ama első, 1235-ös jegyzőkönyvben van még egy, a mai fül számára furcsán hangzó szókapcsolat, a „*Dyocesis Cumaniae*”, azaz kun püspökség. Ez ugyancsak a teutonokra utal. Őket ugyanis nemcsak országhatárt védeni és hadakozni küldték ide, hanem a pogány kunokat téríteni is. S mivel egyház-szervezetileg nem voltak alárendelve az erdélyi püspököknek, a Kárpáton inneni és túli tértitőmunkájukhoz II. András király és Róbert esztergomi érsek létrehozta a milkói kun püspökséget. Ez fennmaradt a lovagrend kiűzése után is, igaz, nem sokáig, mert az 1241-es nagy mongol betörés teljesen megsemmisítette. Ténylegesen megsemmisítette ugyan, ám névleg fennmaradt (a pápa még a XV. században is nevezett ki „milkói püspököket”). Névleges fenntartásába a brassói szászok is alaposan besegítettek, ők ugyanis önállóságukat, az erdélyi püspöktől való függetlenségüket minden adandó alkalommal kihangsúlyozták, mondván, a barcasági dékánásig egyház-szervezetileg a milkói püspökséghez tartozik és legfeljebb az esztergomi érseknek van alárendelve. Esztergom akkor is távol volt Brassótól.

Ezek voltak a városalapítás kezdeti. A további fejlődés korántsem volt töretlen. Ellenséges dűlások, pusztítások szakították meg, tették tönkre évtizedek kitaró munkájának eredményeit. Brassó nagy szerencséje, s egyben átká is a földrajzi helyzete. Az, hogy a Kárpát-medence délkeleti kapujában fekszik. Délről is, keletről is a hadak útjába esik, de ugyanakkor a nagy kereskedelmi utak kereszteződésébe is. Néhány királyi kiváltságlevél, Károly Róberttől, Nagy Lajostól, ám főleg Luxemburgi Zsigmondtól rövid idő alatt a királyság leggazdagabb, legjelentősebb gazdasági központjainak egyikévé emelte Brassót. Itt helyben a vezető szerepet rövidesen a leggazdagabb városrész, az iparosok és a kereskedők lakta Corona patriciusrétege szerezte meg és nemcsak a városban, hanem az egész Barcaságon.

Balázs János

(Elhangzott Brassóban 2010. november 13-án a Bartalis János szavalóverseny rendezvénysorozatán. Szerk.)

Boroszló magyar emlékei

Szilézia történelmi fővárosa Wrocław, hagyományos magyar nevén Boroszló, németül Breslau. Mintegy másfél évszázadon keresztül voltak közös uralkodóink, akik révén kapcsolat alakul ki Magyarország és Boroszló között. A városban járva több helyen találkozunk magyar emlékekkel, Zsigmond és Mátyás király, a Thurzó és Balassi család hagyatéka gazdagítja a város értékeit. Tegyük egy időutazást a városban és vegyük sorra magyar vonatkozású emlékeit, emlékhelyeit.

A várost lengyelek alapították, nevét először a X. században jegyezték fel Vratislaviaként. Alapítója Vratislav (Wrocislaw) herceg volt, aki 921-ben halt meg. 1000-ban, amikor nálunk Szent Istvánt megkoronázták, Boroszló püspöki székhely lett. 1163-ban I. Rótszakállú Frigyes Sziléziát a német-római császárság vazallusává tette. Uralkodói a Piast dinasztiából származó sziléziai hercegek voltak. 1241-ben a tatárok kirabolták és felgyújtották a várost, de nem maradt idejük a vár ostromára, ahová a lakosság többsége menekült. Az újjáépített város 1262-ben magdeburgi városjogokat kapott. A XIII és XIV. század folyamán mindinkább német jelleget öltött, ekkortól Prezsla, majd Bressla, Breslau német néven említik. 1335-ben meghalt az utolsó Piast herceg és Boroszló a fejedelemséggel együtt János cseh királyra szállt. Ezt követően majd egy évszázadig a Luxemburgi dinasztia uralkodott. 1368-ban Boroszló része lett a Hanza-szövetségnek, mely Európa mintegy kétszáz kereskedővárosát tömörítette.

Zsigmond az első magyar uralkodó, aki Sziléziát, s így Boroszlót is kormányozta. 1420-tól kezdve gyakran támaszkodott Boroszlóra a cseh husziták elleni harcokban. Ide hívta össze a birodalmi gyűlést, ahol az eretnekek ellen keresztes háborút hirdetett. A mainzi Eberhard Windecke Zsigmond német-római császárról írt illusztrált krónikája képen is megőrökíti az 1420-as boroszlói törvénynapot, amikor Zsigmond kegyesen hűberadományokat osztott, másrészt szigorú bíróként boroszlói polgárok fölött hatalmas ítéleteket hozott. Zsigmond ezekben az években egy művészi fejedelméletű ajándékozott Boroszló városának. A *Szent Dorottya herma* a Wrocław-i Nemzeti Múzeum emeleti részén lévő középkori kiállításon látható. A koronás leányalakot mintázó herma fő erekléje a fejtetőn kristállyal fedett nyílás mögött van elhelyezve. A tömör, ovális alapon álló fejszobor talpazatán kialakított kis üregek további erekléket rejtenek (Szt. Bálint, Márta, Tamás, Skolasztika, Lőrinc, Lázár). A herma fiatal lányarca a gótikus Madonna-ábrázolásokra emlékeztet, amit kibontott aranyozott göndör haj keretez, a fején sodronyománcos, levelekkel, ékkövekkel díszített korona van. A szobor magyar ötvösmunka, valószínűleg a pozsonyi királyi központban készült a XV. század elején.

1469–1490 között Boroszló *Mátyás király* uralma alatt állt. 1469 után a cseh királyság két részre szakadt. A katolikus Morvaország, Szilézia és Lausitz (Luzsica) Hunyadi Mátyást választotta királyává, míg a huszita többségű Csehországban Podjebrád György, 1471-től a lengyel Ulászló uralkodott. 1469 májusában Boroszló piacterén a város, a sziléziai hercegek és Lausitz meghódolt Mátyás előtt, őt tekintették védelmezőjüknek. 1474-ben Ulászló és apja IV. Kázmér Szilézia visszafoglalásával próbálta megerősíteni királyságát. Októberben óriási hadsereggel, mintegy hatvanezer lengyel és húszezer cseh fegyverrel indultak Boroszló ellen, ahol Mátyás már augusztus óta tartózkodott. Serege alig tízezer emberből állt. Mátyás tudta, nyílt ütközetben biztos vereséget szenvedne, ezért más taktikához folyamodott. A sziléziai várakat magyar csapatokkal erősítette meg, akik gyors portyákkal nyugtalanították az ellenséges seregeket. A falvak lakosait és az összes élelmiszert a várakba vitette, míg az ellenség élelmiszere és takarmánya utánpótlását sorra megtámadta és megszerzte. A sokszoros túlerőben lévő, de kielégetett támadó sereg az év végére békekötésre kényszerült. A három uralkodó Boroszló közelében kötött békét, s a hadak sietve kivonultak Sziléziából. A szerződésben három évig tartó fegyverszünetet kötöttek és megállapodtak, hogy a csehországi korona területén mindkét uralkodó megtartja azt, amit a háború kezdetén bírt. A sikeres hadjárat után Mátyás még több hónapig időzött Boroszlóban. Az 1479-ben Olmützben megkötött békeszerződés értelmében mindkét uralkodó megtartotta és kölcsönösen megadta a másikkal a cseh királyi címet. Mátyás megtartotta Szilézia, Lausitz és Morvaország feletti uralmát. Mátyás nem igazta le Boroszlót, arra törekedett, hogy megreformálja a helyi önkormányzati rendszert. A sziléziai rendi gyűlésben megerősítette a pap-ság helyzetét, mellyel hangsúlyozta az egyház iránti tiszteletét. A boroszlói hercegség hivatalnokait is maga vezette ki. Központosította a pénzverést és a sziléziai hercegekkel való kapcsolatában is ked-

Szent Dorottya hermája

vezett Boroszlónak. A tartomány főkapitányává Szapolyai Istvánt nevezte ki. Ebben a két évtizedben a város fontos szerepet játszott, Mátyás cseh politikájának egyik fő támasza lett.

Mátyás uralkodásának emlékei elsősorban a főtéren álló *Városházán* láthatók. A Városháza a XIII. század második felében épült, a következő évszázadban bővítették, majd Mátyás idejében, az 1470–1480-as évektől jelentősen átalakították. A boroszlói Városháza egyike az európai gótikus polgári építészet legszebb, legértékesebb emlékeinek. Figyelemre méltók belső boltíves termei és gazdagon díszített külső homlokzatai. A város vezetése az épület átépítésekor is kifejezte Mátyás király iránti politikai szimpátiáját, ezért címerét három helyen is ábrázolták. A hollós Hunyadi címer olyan reprezentatív helyen látható, mint a lovagtermet a tanácsnokok szobájával összekötő ajtó feletti rész. A címer negyedelt, a pajzsban a magyar Árpád-sávós, a cseh oroszlános, a sziléziai sasos és a lausitzi ökrös címet, középen pedig a szájában gyűrűt tartó hollós címet ábrázolja. A lovagterem nyugati végén lévő két csillagboltozatos helyiség egy-egy zárókövén is ugyanez a Mátyás-címer fedezhető fel.

Az emeleti termekben több helyen ábrázolták a város védőszentjének Keresztelő Szent Jánosnak, illetve néhol János evangélistának az arcképét. Ezek az ábrázolások feltűnő hasonlóságot mutatnak Hunyadi Mátyás arcképével. A szent arcvonásai Entz Géza művészettörténészünk szerint megegyeznek Mátyás királyunk portréjával. Az ábrázolás az épületben összesen tizenkétszer fordul elő, belül kilenc, az épület külső részén pedig három helyen. Az arckép mindig a cseh címer közvetlen szomszédságában jelenik meg, amivel Mátyás cseh királyságát hangsúlyozzák. A legszebb ilyen ábrázolások a lovagterem déli hajójának egyik zárókövén, valamint a déli erkélyen, két helyen is láthatók. Itt egy páncélos lovag kezében lévő pajzsban, illetve egy kutya által tartott pajzsban látható az arckép. Ezt az elképzelést később lengyel művészettörténészek cáfolták, és a hasonlóságot a kivitelezők azonosságának és nem tudatos ábrázolásnak tulajdonítják. De az nem lehet véletlen, hogy a lovagterem erkélyének kazettás mennyezetét díszítő rozetták közt a második világháborúig látható volt a csőrében gyűrűt tartó holló, Mátyás címerállata. Az eredeti mennyezet sajnos ekkor elpusztult.

Mátyás arcképe a *Szent Kereszt templomban* is feltűnik, Stanislaus Sauer humanista kanonok síremlékén. A reneszánsz síremléken három portrét ábrázoltak, Augustus császárt, Nagy Sándort, de a legnagyobb a középen lévő Hunyadi Mátyás kép. Mátyás király halálát követő időben *Thurzó János* püspök képviselte a magyar érdekeket Sziléziában. Thurzó János 1464-ben született. Apja körmöci kamaragróf és krakkói konzul volt. A páduai egyetemen tanult és doktorált 1500–1501-ben. Ekkor már prépost volt, s a boroszlói egyházmegyében pappá szentelték. Hamarosan kanonok és a sziléziai magyar párt egyik vezetője lett. 1506. március 22-től 1520. augusztus 21-ig állt a boroszlói püspökség élén. 1507-ben sziléziai főkapitánnyá választották. 1509-ben ő és öccse koronázta cseh királlyá Prágában II. Lajost. Idegenbe szakadva is ragaszkodott magyarságához. A legkiválóbb boroszlói püspökök egyike volt, támogatta a művészetek és tudomány művelőit. Udvarában a legkiválóbb humanisták fordultak meg. Levelezésben állt Rotterdami Erasmusszal, ő ismertette meg Sziléziát a humanizmus eszméivel.

A *Keresztelő Szent János székesegyházban* áll Thurzó János püspök síremléke. A síremléket 1537-ben állították fel fivérének megbízásából. Mára azonban csak a lábazatot díszítő lap maradt fenn, az elhunyt alakjával. Egykor ötoszlopos baldachinból állt, két fülkével, amelyekben feliratos táblákat, és kis lábazatokon négy puttót helyeztek el. Ez az építmény a boroszlói Andreas Walter alkotása, a püspök alakját viszont egy Krakkóban élő szobrász mintázta meg. Így akarták hangsúlyozni a Thurzó család kapcsolatát Krakkóval, ahol a püspök született és tanult. A fekvő helyzetű püspök fejét jobb kezére támasztja, bal kezében pásztorbotját tartja. A síremlék pompás építményét a XVIII. században semmisítették meg. A sziléziai reneszánsz egyik legkorábbi alkotása az a portál, ami a székesegyház szentélyéből a sekrestyébe vezet. 1517-ben készült. A bélétes kapu fölötti patkó alakú timpanonban Keresztelő Szent János lefejezése dombormű látható. Az alkotás megbízója Thurzó püspök volt, akit a jelenetben is megörökítettek. Thurzó a kompozíció szélén térdel, kétoldalt fáklyát és címet tartó angyalok veszik körül, a püspök méltóságának jelvényeivel.

Mátyás-címer a lovagteremben

II. Ulászló magyar és cseh király Budán 1505. július 20-án rendelte el a *boroszlói egyetem* létrehozását, melynek alkancellárjává Thurzó Jánost tette. A Krakói Egyetem tiltakozása és ellenállása azonban hamar véget vetett a boroszlói egyetemi kezdeményezésnek. Hamarosan kezdetét vette a reformáció. Johann Hess prédikátor hatására Boroszló lakossága 1523 után túlnyomórészt lutheránussá lett. II. Lajos királyunk 1526 évi halála után Boroszló egész Sziléziával és Csehországgal sógorára, I. Ferdinandra szállott. Ekkoriban került ide az özvegy Mária királyné udvari papja, *Henckel János*. Henckel Lőcsén született 1480 táján. Külföldi tanulmányai után Lőcsén lett plébános, majd tornai főesperes. Klasszikus műveltségű, kiváló szónok volt, ezért II. Lajos neje, Mária királyné 1522-ben udvari papjává választotta. Kapcsolatban állt kora humanista tudósaival, elsősorban Erasmusszal és Melanchtonnal. 1530-ban Henckel Augsburgba kísérte úrnőjét. Itt sokat érintkezett a protestantizmus vezetőivel, a vitás kérdéseket békésen akarta megoldani. Emiatt megrágalmazták, hogy a protestánsokhoz húz, s 1530 végén a királyné kénytelen volt elboesítani. Éves nyugdíjat rendelt neki, s a boroszlói székesegyház kanonokjává nevezte ki. 1531-ben Schweidnitz sziléziai város papjává választotta. Máriával és annak titkárával, Oláh Miklóssal továbbra is levelezésben állt. Betegsége miatt azonban visszatért Boroszlóba, ahol 1539-ben halt meg.

Egy másik magyar erasmista, *Dudith András* is kötődik Boroszlóhoz. 1533-ban Budán született, anyai ágon olasz, apai ágon horvát családból. Boroszlóban, majd Páduában tanult. Oláh Miklós prímás esztergomi kanonokká, később felhévizi préposttá nevezte ki. 1561-től tinnini (knini) püspök. A nagyszombati tartományi zsinat Kolozsváry János püspök mellett őt küldte a tridenti zsinatra. 1563-ban csanádi, 1564-ben pécsi püspökké nevezték ki. Széles körű levelezést folytatott kora jelentős humanistáival és teológusaival, akiket teológiai, filozófiai, természettudományi és politikai kérdéseket vitatott meg. Sokoldalú tudományos munkásságával és szabad szellemű gondolkodásával európai hírnevet szerzett. Megnyerő modorával, éles elméjével, alapos képzettségével kimagaslott kortársai közül. 1565-ben Miksa király, mint követét, a lengyel király udvarába küldte. Itt ismerkedett meg a királyné udvarhölgyével, aki miatt elhagyta az egyházat és megházasodott. Ezután Krakkóba költözött és a tudományoknak élt. A csillagászat kérdései foglalkoztatták, értekezést írt az üstökösökről. A protestantizmushoz csatlakozott, előbb Kálvin híve volt, majd unitáriussá lett. Első nejenek halála után 1579-ben egy gazdag lengyel özvegygel lépett újra házasságra. Élete utolsó tíz évét Boroszlóban töltötte, ott halt meg 1589-ben.

1566-ban Boroszlóban született *nagyjesezeni Jeszenszky (Jesenius) János*. A magyar nemesi család a török elől menekülve került Boroszlóba. A wittenbergi, lipcei és páduai egyetemen orvostudományt és filozófiát tanult. 1591-től Boroszlóban dolgozott orvosként. Hamarosan kinevezték a wittenbergi orvosi kar tanárává, majd rektorává. Európában elsőként ő végzett először négy napos, nyilvános boncolást Prágában. 1602-től II. Rudolf császár udvari orvosa lett, Keplerrel és Tycho Brachével is szoros barátságban volt. II. Mátyás császár is udvari orvosává tette, így Bécsbe költözött. 1615-ben elbocsátását kérte az udvartól és visszaköltözött Prágába, ahol két évvel később a Károly Egyetem rektorává választották. Egyre nyíltabban állt ki a cseh protestánsok Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalma mellett. 1618-ban a cseh rendek a pozsonyi országgyűlésre küldték követként, hogy megnyerje a magyar nemeseket a csehekkel való szövetségre. Itt azonban elfogták, a császáriak börtönébe vitték és csak fél évvel később szabadult. A fehérhegyi ütközet után a Prágába benyomuló császáriak a protestáns vezetőkkel együtt letartóztatták, majd felségárulás vádjával halálra ítélték. 1621-ben a Prága főterén felállított vérpádon fejezte be életét. Előbb kivágták nyelvét, majd lefejezték, testét felnégyelték és a város kapuira szögezték.

A Városháza közelében álló gótikus Mária Magdolna templom értékes magyar emléket rejt, itt található Balassi Bálint fia, *Balassi János siremléke*. A költő és Dobó Krisztina gyermeke 1585-ben született. Az újszülött olyan gyenge volt, hogy nem is bíztak életben maradásában. Édesanyja 1590-ben meghalt, a gyermeket Balassi Mária és férje nevelte. Balassi Bálint 1594-ben halálos ágyán Mátyás főhercegnek írt levelet, arra kérve, hogy gondoskodjon nyolcéves gyermekéről és a jezsuiták iskolájába adja. Hűgái, Mária és Anna, valamint unokaöccse, Boeckai István viszont 1601 szeptemberében Boroszlóba, protestáns iskolába küldték. Az ifjú Balassi János valószínűleg a boroszlói Szent Mária Magdolna gimnáziumban kezdte meg tanulmányait. Dobó Krisztina bátyja, Dobó Ferenc végrendeletében minden vagyonát Jánosra hagyta, azonban a 16 éves fiú 1601. december 18-án váratlanul meghalt. 1602. március 14-én temették el a Mária Magdolna templomba, ahová Dobó Ferenc az év őszén siremléket készíttetett neki. Latin nyelvű felirata megemlékezik a Balassi-család 1229 és 1594 közötti történetéről és a tábla elkészítésének körülményeiről. A márvány siremlék szép késő-renaisszáns alkotás. A nagyméretű feliratos táblát egy-egy szárnyas angyal fogja körül, a tábla fölött a családi címert helyezték el. A templom a második világháborúban kiégett és évtizedekig romosan állt. Szerencsére a siremlék

épen megmaradt, csak a címer sérült meg. A felirat ma már nehezen olvasható, restaurálásra szorul. A síremlék ma is eredeti helyén, a déli templomhajó végénél levő két oldalkápolna közötti falrészén, a keresztelőd medence közelében található.

Még egy boroszlói születésű emberről emlékezzünk meg. A német *Daniel Speer* (1636–1707) író, zeneszerző 18 évesen Magyarországra jött, a késmárki majd a löcsei gimnáziumban tanult. Néhány társával megmászta a Tatra egyik legmagasabb csúcsát, a Késmárki-csúcsot. Magyarországi és erdélyi utazásairól 1683-ban megjelent *Magyar vagy erdélyi Simplicissimus* címmel könyvet írt. Ebben így jellemzett minket, magyarokat: „*Ennek az országnak a népei nem olyan döllyfősek, mint más nemzetek. Nem cserélik oly könnyen az öltözetüket, mint a többi nép. Megmaradnak ősrégi szokásaik mellett és ellenségei mindennemű újításoknak. A háborúra hajlandóságuk van, és könnyen vetik kockára az életüket. Erkölcseikben és az érintkezésben udvariasak, ellenben a túlságos bókoltatásnak ellenségei. Kemény természetűek, inkább durva, mint finom ételeket esznek. A ruhában szeretik a vörös, fehér, zöld, halvány és sötétkék színeket. A nők nem csúnyák; tisztességes és tetszetős öltözetben járnak, amely soha nem változik. Ékszerikkel kelletlenül túl nem pompáznak, s többet nem hordanak, mint amennyi kit-kit megillet. A férfinép is jó természetű, szeretik a nagy bajszot, de nem a hosszú hajjat. [...] Aki ebben az országban magyarnak született és csak ezen a nyelven beszél, bármilyen felekezethez tartozik is, szívében a kálvinizmusnak hódol, akárhogy is tagadja különben. Nem is lehet őket egy könnyen más hitre kényszeríteni, amellet kiartanak egész a halálukig, és ha erről van szó, egyáltalán nem, vagy csak igen kevéssé irtóznak a legkegyetlenebb kínoktól.*”

1702-ben I. Lipót császár filológiai és teológiai fakultással megalapította a Leopoldina Akadémiát. Ebből nőtt ki a modern boroszlói egyetem, Közép-Európa egyik legnagyobb egyeteme, ahol ma nyolc Nobel-díjas nevével örökíti meg emléktábla. Néhány név az itt tanult magyar tudósok közül: *Kovács Ferenc* gazdaságtörténész, *Szabó Zoltán* és *Rapaics Raymund* biológus, botanikus, *Prinz Gyula* és *Kanitz Arisztid* földrajztudós. Az egyetem díszdoktora volt *Korányi Sándor* (1866–1944) orvos.

Az osztrák örökösödési háború után 1748-ban a Porosz Királyság annektálta Boroszlót és Szilézia legnagyobb részét. 1871-ben a megalakuló Német Birodalom része lett és látványos fejlődésnek indult. 1860 és 1910 között a város lakossága megháromszorozódott, meghaladta a félmilliót. A második világháború végén a várost erődé nyilvánították, lakosságának többségét evakuálták. Közel három hónapos ostrom után, 1945. május 7-én, az európai háború utolsó napján adta meg magát Breslau. A város kétharmada elpusztult, az itt maradt lakosságnak pedig alig egyharmada élte túl az ostromot. A Potsdami Egyezmény értelmében Szilézia Lengyelországhoz került. A megmaradt német lakosság önként távozott vagy kitelepítették. Wrocławba a kelet-lengyelországi területekről menekülőket telepítettek, a legtöbbben a ma Ukrajnában lévő Lwówból (Lembergől), a ma Litvániában lévő Wilnóból (Vilnius) és a ma Fehéroroszországban lévő Grodnóból jöttek. A város megharostott, német múltja titkolt, szegyeleveli lett, az új lakók sokáig idegennek érezték magukat itt. „Valahányszor kimentem az utcára, olyan érzésem volt, mintha külföldön járnék” – írta Andrzej Zawada, lengyel írodalmár. A német múlt nyomait, emlékműveit, temetőit tudatosan igyekeztek felszámolni.

Az 1956-os magyar forradalom, mint sok más lengyel városban, itt is megmozdította a lakosságot. Az üzemekben, hivatalokban, az egyetemen szolidaritási gyűléseket tartottak, röplapokat, plakátokat készítettek. A városháza tornyára kítűzték a gyászszalagos magyar nemzeti lobogót. November 4-e után adományokat gyűjtöttek, vért adtak a magyaroknak. Decemberben egy Budapesten járt lengyel újságíró tartott beszámolót a helyzetről, ami nagy felháborodást váltott ki a wrocławai munkások körében. A forradalom 50. évfordulója alkalmából 2006. november 6-án a városban felavatták a piros-fehér-zöld színű, törött kerítést ábrázoló *Magyar hősök emlékművét*, Monika Molenda lengyel szobrászművész alkotását.

A városban járva nem szabad kihagyni a Raclawicei panoráma körképet. A körkép kerülete 120 méter, magassága 15 méter és Kościuszkonak az orosz seregek felett aratott 1794-es győztes csatáját ábrázolja. Jan Styka és festőtársai Lembergben készítették a századik évfordulón 1894-ben, és a budapesti ezredévi kiállítás volt az egyetlen hely, ahol ezen kívül bemutatták. Ez a körkép adta az ötletet Feszty Árpádnak a Honfoglalás hasonló méretű megfestéséhez. A képet még 1946-ban szállították át Lembergől, hosszú ideig restaurálták, de csak 1985 óta látható. Azóta a város egyik legfontosabb látványossága.

Az utóbbi évtizedekben a műemlékekben bővelkedő óvárost gyönyörűen helyreállították. A lakosságot cserélt város ma megújulva várja a látogatókat. Nekünk, magyaroknak is érdemes ellátogatni ebbe a gótikus műemlékekben bővelkedő városba, hogy megismerjük magyar emlékeit, értékeit.

Údvarhelyi Nándor